

1. Důchodové pojištění

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ **stáří, invalidity** nebo při **ztrátě živitele**. Ze základního důchodového pojištění se tedy poskytují důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí. Důchodové pojištění upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Výše důchodů se vypočítává ze dvou složek, a to ze základní výměry, která je stanovená pevnou částkou stejnou pro všechny důchodce, a z procentní výměry určené podle délky doby pojištění a výše výdělků. Každoročně dochází k valorizaci důchodů. Důchody se zvyšují v závislosti na růstu cen a růstu mezd.

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení a orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

Systém základního důchodového pojištění je založený na **povinné účasti** a na **průběžném financování**. Jedná se o univerzální systém zabezpečující všechny ekonomicky aktivní osoby, jehož financování probíhá na základě solidarity mezi generacemi. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce. Určité odchylky v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí v případech, kdy jsou k rozhodování příslušné orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

Pokud není uvedeno jinak, jsou v předkládaných tabulkách a grafech zahrnuty důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění – tzv. **důchody v civilním sektoru**. Nejsou v nich obsaženy údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

Nárok na důchod vzniká splněním podmínek, které se liší u jednotlivých druhů důchodu.

Plný starobní důchod může být pobírán buď **po dosažení věkové hranice** (důchodového věku), a pak se jedná o řádný starobní důchod, nebo v zákonem stanovené době před dosažením důchodového věku, a pak se jedná o **předčasný starobní důchod**. Nárok na řádný i předčasný starobní důchod je zároveň podmíněn získáním potřebné doby pojištění. Při odchodu do předčasného důchodu je důchod krácen v souladu s tím, kolik času zbývá do dosažení důchodového věku. Při nesplnění potřebné doby pojištění na plný starobní důchod může pojištěnec po dosažení určené nižší doby pojištění a vyššího zákonem daného věku pobírat **poměrný důchod**. Tato situace nastává např. v případě, že daný člověk pracoval část života v zahraničí.

Invalidní důchod získá pojištěnec, jehož pracovní schopnost poklesla z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nejméně o 35 % a který nedosáhl věku 65 let. Aby mohl být invalidní důchod přiznán, musí být splněna též podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod, nejde-li o invaliditu vzniklou následkem pracovního úrazu, nemoci z povolání nebo z některých příčin souvisejících s obranou státu. Ve věku 65 let dochází k přeměně invalidního důchodu na starobní důchod¹ (platí od roku 2010). Výše starobního důchodu pak zůstává stejná jako výše invalidního důchodu.

Podle míry poklesu pracovní schopnosti se invalidita dělí na **invaliditu prvního stupně** (pokles o 35 % až 49 %), **druhého stupně** (pokles o 50 % až 69 %) a **třetího stupně** (pokles o 70 % a více) a od toho se také odvíjí výše invalidního důchodu. Toto rozdělení platí až od začátku roku 2010. Do konce roku 2009 se invalidní důchody dělily na plné a částečné a tato změna je také zohledněna v předkládaných tabulkách. Od roku 2010 se invalidní důchody od věku 65 let transformují na důchody starobní ve výši dosud vypláceného invalidního důchodu.

Vdovský či **vdovecký důchod** mohou pozůstalí manželé pobírat pod podmínkou, že zemřelý(á) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo ke dni smrti splnil(a) podmínku potřebné doby pojištění k nároku na invalidní nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo zemřel(a) následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání). Pokud nejsou splněny další podmínky pro výplatu vdovského či vdoveckého důchodu, nárok na tyto důchody po jednom roce od smrti manžela nebo manželky zaniká.

¹ Pokud příjemce invalidního důchodu dosáhne důchodového věku a splní podmínku potřebné doby pojištění, může požádat o řádný starobní důchod. Pokud by byl vypočtený řádný starobní důchod nižší než vyplácený invalidní důchod, bude mu nadále vyplácen invalidní důchod (transformovaný na důchod starobní) v původní výši.

Podmínkami pro pokračování nároku na vdovský či vdovecký důchod jsou dosažení zákonem stanoveného věku, péče o nezaopatřené nebo závislé dítě, péče o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela (manželky) závislého na pomoci jiné osoby, anebo invalidita třetího stupně.

Sirotčí důchod náleží nezaopatřenému dítěti, jehož zesnulý rodič (osoba, která převzala dítě do péče na základě rozhodnutí soudu nebo do společné výchovy manželů) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo zemřel následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání); případně pokud zemřelý ke dni smrti získal alespoň polovinu doby pojištění potřebné pro vznik nároku na invalidní důchod (do roku 2012 celou dobu pojištění) nebo splnil podmínky nároku na starobní důchod. Nárok na sirotčí důchod zaniká nesplněním výše uvedených podmínek, zejména podmínky nezaopatřenosti dítěte (osvojením, zahájením výdělečné činnosti, ukončením studia, dosažením stanoveného věku apod.).

Uvedené druhy důchodů mohou být vypláceny samostatně, v takovém případě se jedná o tzv. **sólo důchody**. Vdovské a vdovecké důchody mohou být vypláceny **v souběhu** se starobním nebo invalidním důchodem (kombinované důchody). Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu a zároveň starobního nebo invalidního důchodu, vyplácí se nejvyšší důchod v plné výši, včetně základní výměry a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry.

Kromě povinného základního důchodového pojištění podle zákona č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění mají občané ČR možnost dobrovolné účasti na doplňkovém penzijním spoření (dříve penzijní připojištění) podle zákona č. 427/2011 Sb., které se od jiných spořicíh produktů odlišuje státními příspěvky a daňovými úlevami v závislosti na výši příspěvku účastníka a také možnou podporou od zaměstnavatele. Výše výplat dávek tohoto systému se na příjmech důchodců podílí zatím jen zanedbatelnou měrou.

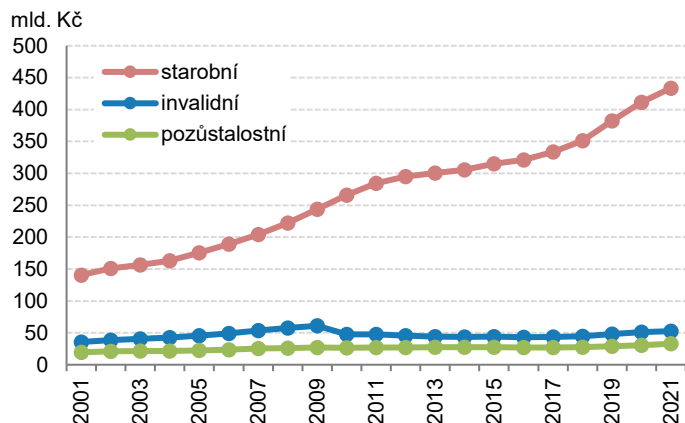
V letech 2013 až 2015 fungoval ještě tzv. druhý pilíř důchodového systému, dobrovolné fondové penzijní spoření, které ovšem bylo ke konci roku 2015 zrušeno a úspory z něj převedeny účastníkům na bankovní účet či doplňkové penzijní spoření (penzijní připojištění).

Současné uspořádání českého důchodového systému je ustaveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Od nabytí účinnosti tohoto zákona následně docházelo k přijímání řady dalších reformních opatření s cílem reagovat na měnící se ekonomickou, sociální nebo demografickou situaci a zabezpečovat stabilitu, dlouhodobou udržitelnost systému a zároveň sociální adekvátnost důchodů. K nejvýznamnějším novelám zákona o důchodovém pojištění patřil zákon č. 306/2008 Sb. účinný od 1. ledna 2010, který mimo jiné nově vymezil invaliditu, a zákon č. 220/2011 Sb., který řešil především dopady nálezu Ústavního soudu ohledně způsobu stanovení výpočtového základu pro výpočet procentní výměry důchodu a výše tzv. redukčních hranic.

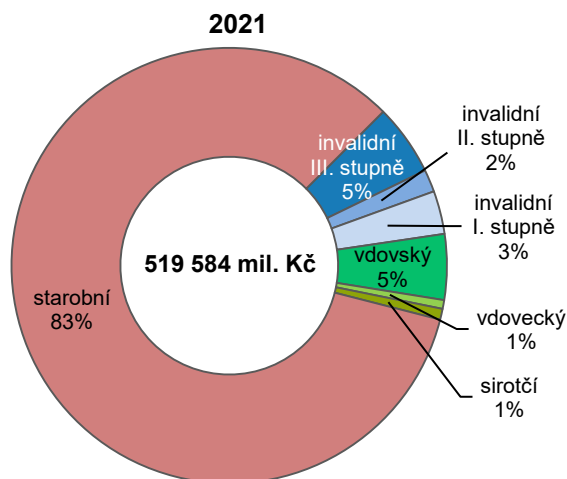
Dávky důchodového pojištění v roce 2021

Základními parametry, které ovlivňují výdaje na důchody, jsou počet důchodců a výše důchodů měněná především valorizacemi. Nejvyšší podíl na celkových výdajích na důchody mají výdaje na starobní důchody. To je dáno jak nejvyšším počtem starobních důchodců z celkového počtu příjemců důchodů, tak i nejvyšší úrovní starobních důchodů v porovnání s výší ostatních druhů důchodů. Ke snížení podílu výdajů na invalidní důchody v roce 2010 došlo v důsledku toho, že zákonem o důchodovém pojištění byly invalidní důchody osob starších 65 let transformovány na důchody starobní.

Graf 1.1 Výdaje na důchody podle druhu důchodu

Pozn.: čisté výdaje v roce bez záloh poštám na výplatu důchodů; civilní sektor.
Zdroj dat: ČSSZ

Celkové výdaje na důchody

Celkové výdaje na důchody včetně výdajů na důchody ozbrojených složek dosáhly v roce 2021 hodnoty 530 mld. Kč, což představovalo 8,7 % hrubého domácího produktu (HDP) a tyto výdaje se podílely na státním rozpočtu z 27,8 %.

Z celkových výdajů na důchody šlo 10,9 mld. Kč na **důchody příslušníků ozbrojených složek** Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti. Důchody bývalých příslušníků ozbrojených složek se v roce 2021 podílely 2,1 % na celkových výdajích státu na důchodové pojištění. Tito příslušníci však kromě důchodů pobírají od státu i výslužné podle odsloužených let, které není obsahem této publikace.

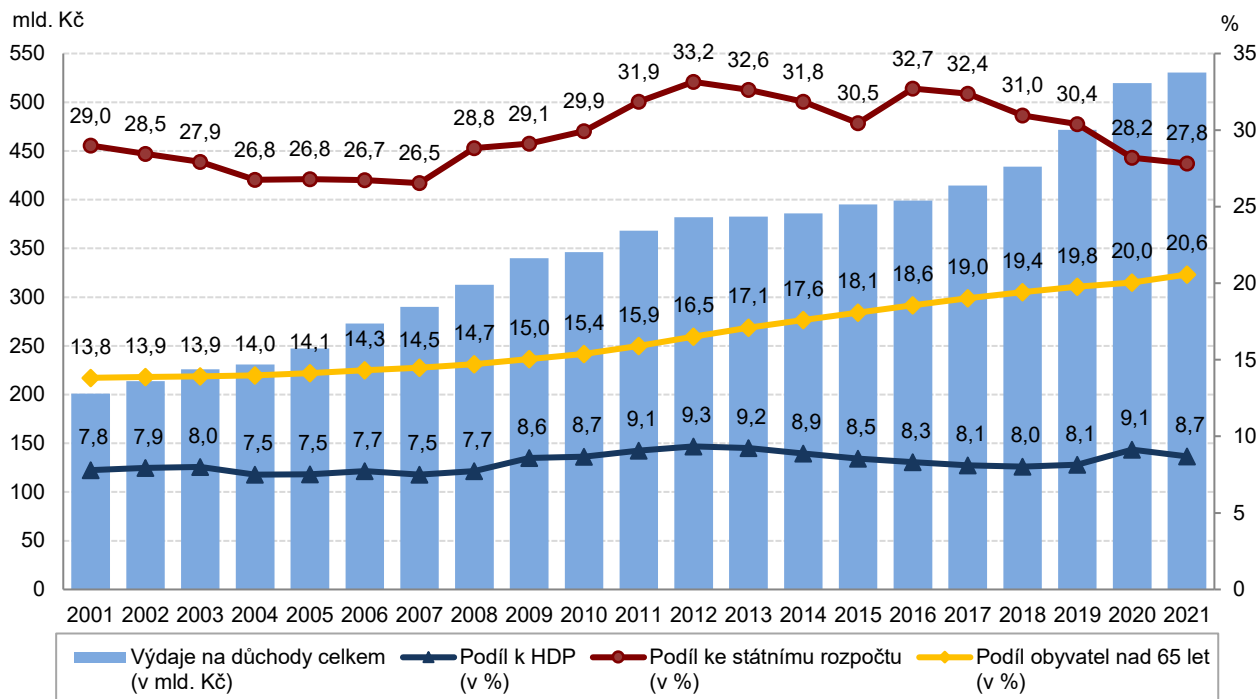
Výdaje na **důchody civilního sektoru** (nezahrnuje údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti) v roce 2021 meziročně vzrostly o 2,4 % (12 mld. Kč) na úroveň 519,6 mld. Kč. Meziroční nárůst by byl ještě o dalších 14,7 mld. Kč vyšší, kdybychom do výdajů v roce 2020 nezahrnovali jednorázový pětistovkový příspěvek pro každého důchodce.

Počty starobních důchodců a s nimi spojené celkové výdaje na důchody, jsou pochopitelně ovlivňovány zvyšujícím se počtem osob ve starších věkových skupinách. Podíl obyvatel ve věku nad 65 let v roce 2021 dosáhl 20,6 % a podle prognóz demografů bude i nadále narůstat. Podle střední varianty projekce² obyvatelstva ČR by senioři ve věku 65 a více let měly v roce 2031 pravděpodobně tvořit 22,5 % populace a v roce 2051 pak 28,8 %.

² <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-2018-2100>

Graf 1.2 Výdaje na důchody celkem a jejich podíl k HDP a ke státnímu rozpočtu

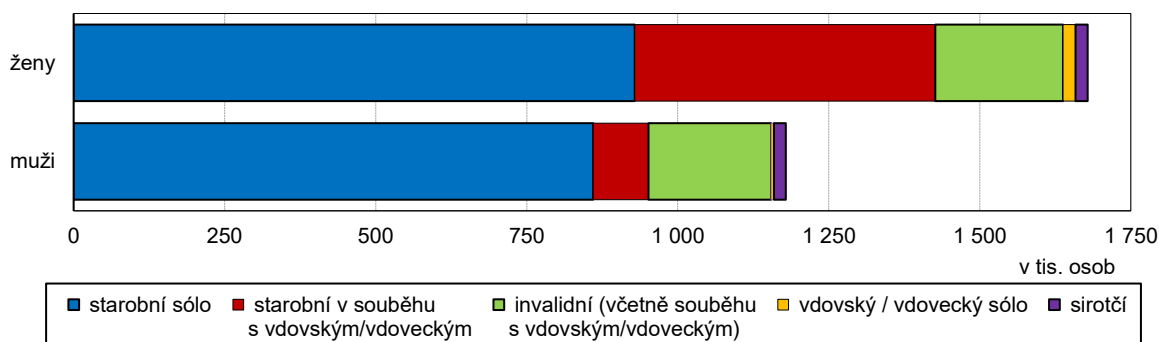
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ, MF, státní závěrečný účet

Počet příjemců důchodů

Celkový počet příjemců důchodů, nehledě na druh důchodu, se v roce 2021 meziročně snížil o 24 tis. osob. To pravděpodobně souvisí i s tím, že v roce 2021 zemřelo nejvíce osob v poválečné historii. Podle údajů České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) pobíralo v Česku ke konci roku 2021 některý z důchodů³ 2 857,6 tisíce osob, což odpovídá 27 % populace. V populaci mužů pobíralo některý z důchodů 23 %, mezi ženami to byl 31% podíl (vzhledem k vyššímu věku, kterého se ženy v průměru dožívají).

Naprostá většina příjemců důchodu, téměř 2 378 tisíc osob, pobírala důchod starobní. Počet **starobních důchodců** meziročně klesl o 22,7 tisíce, v roce 2021 tak pobíralo starobní důchod (včetně souběhu s vdovským nebo vdoveckým) 1 426 tisíc žen a 952 tisíc mužů. U mužů došlo k poklesu počtu starobních důchodců o 6,8 tisíce osob, u žen byl zaznamenán pokles počtu příjemkyň o téměř 16 tisíc.

Graf 1.3 Příjemci důchodů podle druhu důchodu k 31. 12. 2021

Zdroj dat: ČSSZ

³ Jedná se o důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění – tzv. důchody v civilním sektoru. Nejsou zde obsaženy údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

Mezi starobními důchodci převažují ženy, z deseti osob pobírajících v roce 2021 starobní důchod bylo šest žen. Vyšší zastoupení žen mezi důchodci souvisí jednak s tím, že se v průměru dožívají vyššího věku, a také s tím, že především v minulosti odcházely do důchodu dříve než muži. Průměrný věk starobních důchodců (za obě pohlaví dohromady) činil 71 let. Ženy pobíraly řádný starobní důchod v průměru 28 let, u mužů to bylo o devět let méně.

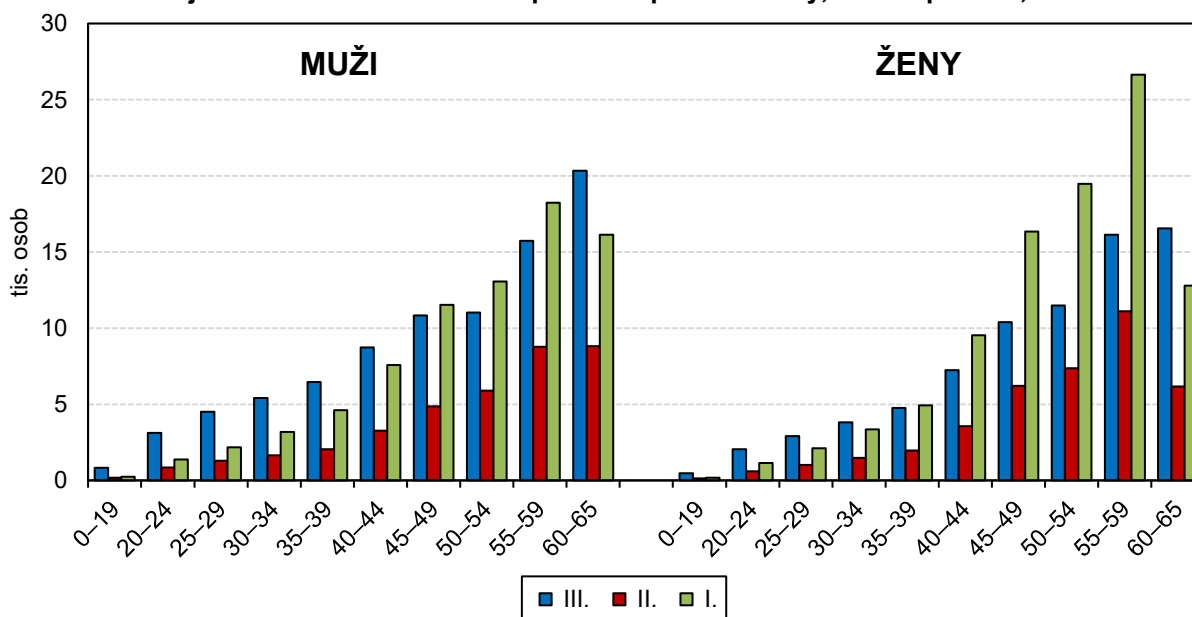
Tři čtvrtiny (1 789 tis.) ze starobních důchodců pobíraly v roce 2021 starobní důchod samostatně a zbylá jedna čtvrtina osob (589 tis.) pobírala starobní důchod v kombinaci s vdovským či vdoveckým důchodem.

Počet i podíl osob odcházejících do **předčasného starobního důchodu** roste. V roce 2021 pobíralo 668 tisíc osob starobní důchod, který byl přiznán předčasně. Celkem se jednalo o 286,5 tis. mužů a 381,6 tis. žen. Zatímco ještě v roce 2010 představovali příjemci předčasných důchodů 19 % ze všech příjemců plných starobních důchodů, v roce 2021 to bylo již 28 %. Z mužů pobírajících starobní důchod má předčasný 30 %, naproti tomu žen s předčasným důchodem je 27 %. Mezi nově přiznanými starobními důchody tvořily loni ty předčasné 34 %, což je o 3 p. b. méně než u nově přiznaných důchodů v roce 2020. Odložený odchod do důchodu naopak využilo v roce 2021 pouze 0,3 % ze všech nových starobních důchodců, v roce předchozím to bylo 0,7 %.

Poznámka: Celkový počet důchodců se výrazně zvýšil v roce 2011, což bylo způsobeno zvýšením zájmu o odchod do předčasného důchodu při očekávaných změnách zákona o důchodovém pojištění. Pojištěnci, kteří předpokládali, že způsob výpočtu důchodu přiznaného po 29. září 2011 pro ně bude nevýhodný, se často rozhodli pro odchod do předčasného starobního důchodu před 30. zářím 2011, aby využili původní způsob výpočtu důchodu. To vedlo k rekordnímu nárůstu počtu přiznaných předčasných starobních důchodů. Podobnou anomálii lze očekávat i v datech za rok 2022, vzhledem k výjimečným valorizacím, kvůli kterým se rovněž vyplatí jít do předčasného důchodu.

Dalším typem důchodu je **důchod pro invaliditu**, který v roce 2021 pobíralo 415 tis. osob, tj. 6,5 % obyvatel ve věku 18 až 64 let. Invalidní důchod pro invaliditu III. stupně pobíralo v roce 2021 celkem 163 tis. osob, pro invaliditu II. stupně 77 tis. osob a pro nejnižší stupeň invalidity 175 tis. osob. Celkový počet invalidních důchodců meziročně klesl o 3 tisíce. Zatímco počty příjemců invalidního důchodu I. a II. stupně mírně rostly, počet příjemců invalidního důchodu III. stupně se snížil o 5 tisíc. Mužům je častěji oproti ženám přiznán invalidní důchod pro invaliditu III. stupně (43 % mužů vs. 36 % žen ze všech invalidních důchodců daného pohlaví), ženy naopak častěji pobírají invalidní důchod I. stupně (46 % vs. 39 %). Průměrný věk příjemce invalidního důchodu se pohybuje kolem 50 let a platí, že s věkem se zastoupení osob s invalidním důchodem v populaci zvyšuje.

Graf 1.4 Příjemci invalidních důchodů podle stupně invalidity, věku a pohlaví, k 31. 12. 2021

Zdroj dat: ČSSZ

Počty příjemců **vdovských a vdoveckých důchodů** zůstaly meziročně na stejné úrovni, celkem vdovský či vdovecký důchod pobíralo 621 tis. osob. V naprosté většině případů (93 %) se jednalo o seniory (ve věku 65 a více let). Ze všech vdovských/vdoveckých důchodů bylo v roce 2021 pouze 25 tisíc (4,1 %) vypláceno samostatně, naprostá většina (595 tis.) byla vyplácena tzv. v souběhu, tedy zároveň se starobním, popřípadě invalidním důchodem. Ze všech příjemců vdovských/vdoveckých důchodů tvořily ženy 84 %, což koresponduje s nadějí dožití, která je u žen vyšší než u mužů (v roce 2021 byla v případě žen 80,5 let a pro muže 74,1 let).

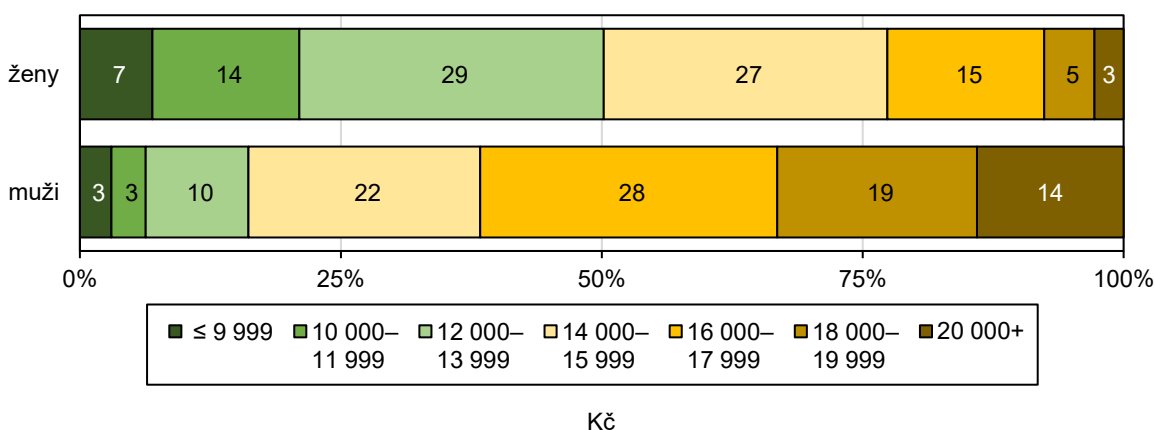
Přestože meziročně došlo k mírnému nárůstu počtu (o 234) příjemců samostatně vypláceného pozůstalostního důchodu, dlouhodobě dochází naopak ke snižování počtu. Souvisí to s tím, že je stále častěji využívána možnost odchodu do předčasného starobního důchodu a také s narůstající nadějí dožití. Stále častěji tedy ovdoví osoby ve vyšším věku, které v době ovdovění již pobírají starobní důchod.

Sirotčí důchod dostávalo 39,7 tisíce osob, o 1 600 více, než v roce 2020.

Průměrná výše důchodů

Průměrná výše vyplácených důchodů je ovlivňována především valorizací vyplácených důchodů. Na její růst působí ale i tzv. generační obměna, jejímž důsledkem je, že průměrná výše vyplácených důchodů by rostla, i kdyby důchody nebyly valorizovány. Zanikají totiž důchody starších důchodců, které jsou v průměru nižší než důchody nově přiznávané. V zásadě tedy platí, že čím déle jsou důchody vypláceny, tím jsou jejich výše nižší ve vztahu k ostatním důchodům. Tyto rozdíly jsou zapříčiněny mzdovým vývojem, změnami ve způsobu výpočtu nově přiznaných důchodů a valorizacemi důchodů, které existující rozdíly vesměs zvyšují.

Graf 1.5 Příjemci sólo starobních důchodů podle výše důchodu (v Kč) k 31. 12. 2021 (%)

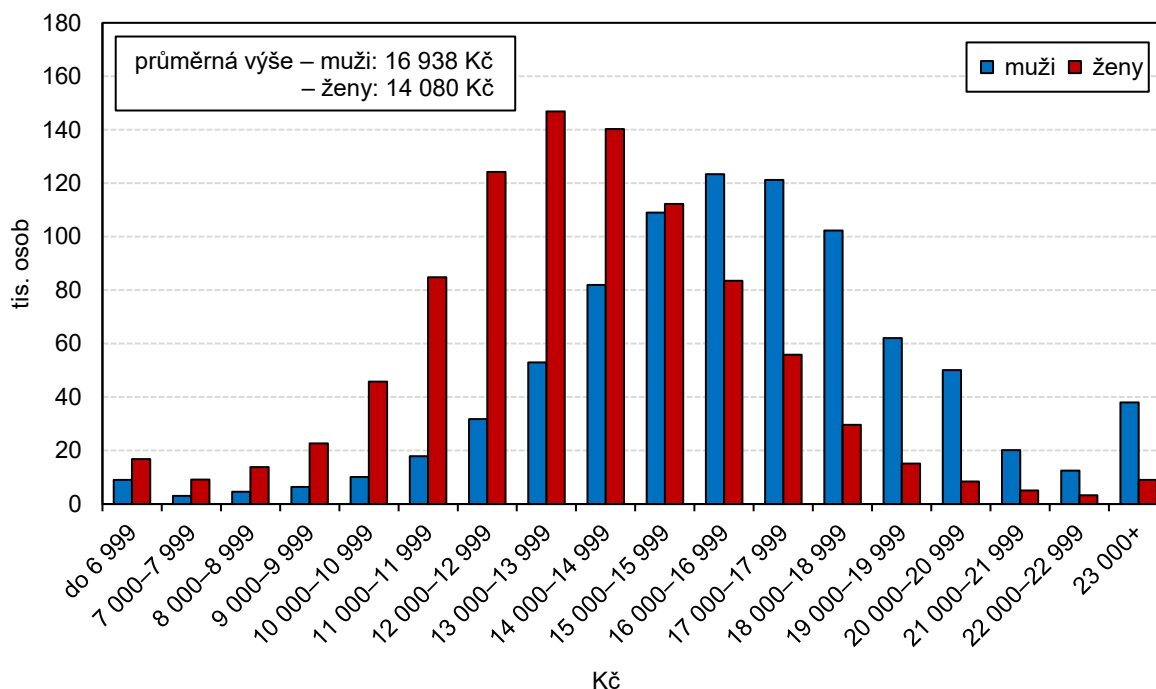
Pozn.: pouze plné starobní důchody, vyplácené sólo (samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem)

Zdroj dat: ČSSZ

V prosinci roku 2021 vzrostla průměrná výše sólo vyplácených plných starobních důchodů meziročně o 6,6 % (951 Kč) na **15 453 Kč**. Průměrná měsíční výše plného starobního důchodu vypláceného sólo je u žen dlouhodobě nižší než v případě mužů. V prosinci 2021 dosahoval průměrný starobní důchod žen (vyplácený sólo) úroveň 83 % stejného druhu důchodu u mužů, v absolutním vyjádření to bylo téměř o 2 860 Kč méně. Zatímco ženy pobíraly v průměru 14 080 Kč, muži 16 938 Kč.

Průměrná výše sólo invalidního důchodu pro invaliditu III. stupně dosahovala v prosinci 2021 hodnoty 13 422 Kč, u II. stupně invalidity 8 942 Kč a pro nejnižší stupeň to bylo 7 642 Kč. I zde měli muži v průměru vyšší důchody než ženy, rozdíly ale nebyly tak velké jako u starobních důchodů. V závislosti na stupni invalidity se rozdíl v průměrné výši pohyboval mezi 500 a 800 Kč.

Na konci roku 2021 dosahovala průměrná výše vdovského důchodu (vypláceného sólo) 10 tis. Kč, v případě samostatně vypláceného vdoveckého důchodu 9 tis. Kč. Průměrná výše sirotčího důchodu se neliší v závislosti na pohlaví a na konci roku 2021 dosahovala 8 tis. Kč.

Graf 1.6 Příjemci starobních důchodů podle měsíční výše k 31. 12. 2021

Pozn.: pouze plné starobní důchody, vyplácené sólo (samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem)
Zdroj dat: ČSSZ

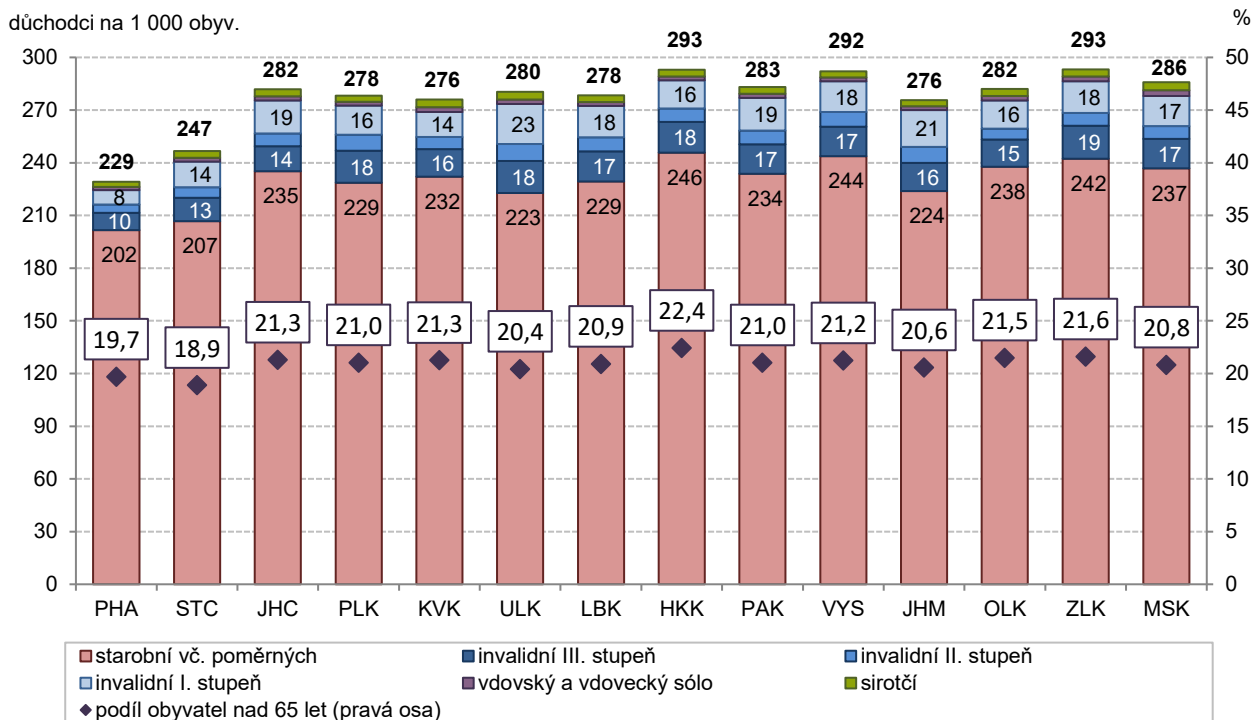
Regionální srovnání

Počty důchodců v jednotlivých krajích jsou z největší části určeny velikostí daného kraje a dále věkovou a pohlavní strukturou jeho obyvatel. Vzhledem k tomu, že starobní důchodci představují drtivou většinu všech příjemců důchodů, je věkové složení kraje nejzásadnější. Nejvyšší podíl příjemců důchodu byl v roce 2021 evidován v krajích Královéhradeckém, Zlínském a na Vysočině, kde na 1 000 obyvatel daného kraje připadalo 293 (respektive 292 na Vysočině) důchodců, z čehož bylo přes 240 starobních. Královéhradecký kraj s 22% podílem osob starších 65 let je zároveň nejstarším krajem České republiky. Na opačném konci žebříčku jsou hlavní město Praha a Středočeský kraj. V obou krajích bylo zastoupení důchodců pobírajících jakýkoliv druh důchodu menší než čtvrtina populace, konkrétně 229 příjemců důchodu (respektive 247 v případě Středočeského kraje) na 1 000 obyvatel. Do jisté míry je to dáno tím, že v Praze i Středočeském kraji je podprůměrné zastoupení osob ve věku 65 a více let (méně než 20 %). V Praze je nižší zastoupení nejen starobních, ale i invalidních důchodců a je zde také nejnižší podíl starobních důchodců, kterým byl důchod přiznán předčasně (před dosažením důchodového věku). Zatímco v Praze pobíralo předčasný důchod 14 % ze všech příjemců plného starobního důchodu, celorepublikový průměr byl 28 %. Nejvyšší podíl (přes 33 %) byl v Pardubickém a Moravskoslezském kraji.

V průměru za celou Českou republiku ke konci roku 2021 připadalo na 1 000 obyvatel celkem 272 příjemců důchodů, z toho bylo 226 starobních důchodců, 39 invalidních důchodců, 2 příjemci samostatně vypláceného vdovského či vdoveckého důchodu a 4 příjemci důchodu sirotčího.

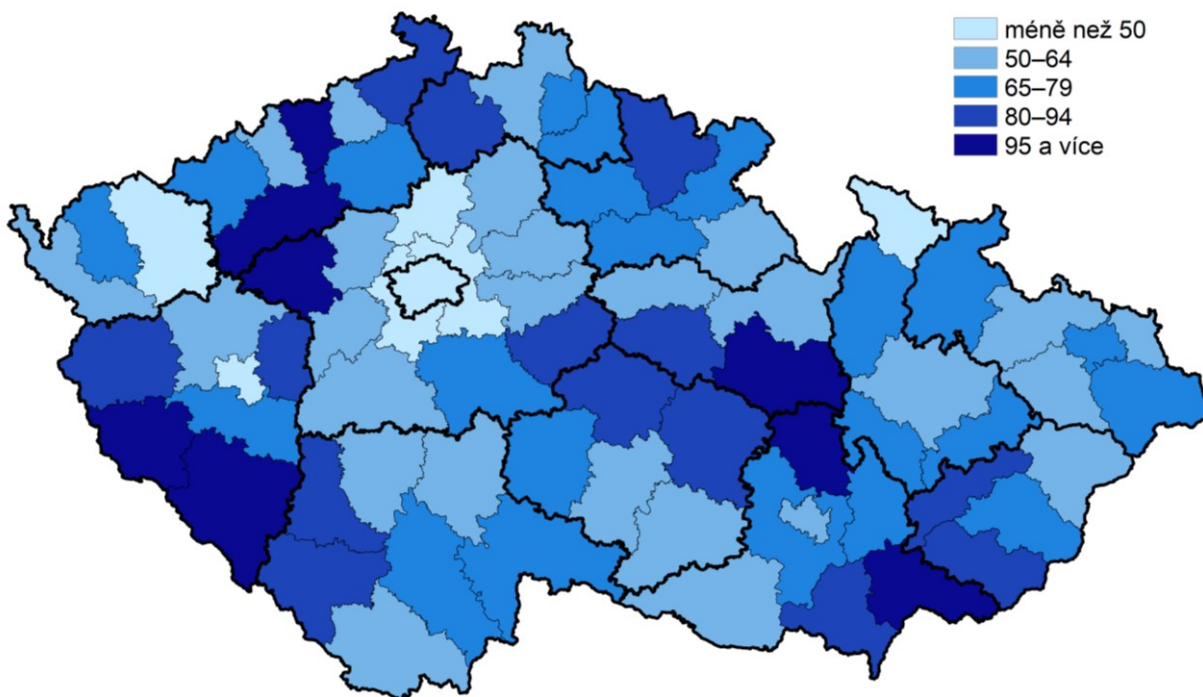
Průměrná výše starobního důchodu se regionálně liší (viz obr. 1.2 a 1.3), zároveň se také výrazně liší mezi muži a ženami. Pokud se zaměříme na ženy pobírající v průměru nejvyšší starobní důchody (např. v Praze, Brně a dalších okresech jako např. Hradec Králové, Mladá Boleslav, České Budějovice nebo Praha-východ a Praha-západ), zjistíme, že výše jejich starobního důchodu nedosahuje průměrné výše starobních důchodů mužů v žádném z okresů v ČR. Nejvyšší starobní důchod pobíraly ženy v roce 2021 v Praze, průměrná výše činila 15 283 Kč, a naopak nejnižší v okresech Znojmo a Karviná (13 059 Kč, respektive 13 070 Kč). V Karvině naopak muži pobírali nejvyšší starobní důchody, průměrná výše činila 18 479 Kč. Nejnižší starobní důchody mužů byly vypláceny v okrese Znojmo, v průměru šlo o částku 15 547 Kč.

Graf 1.7 Příjemci důchodů na 1 000 obyvatel podle druhu důchodu a krajů a podíl osob nad 65 let v krajích v roce 2021

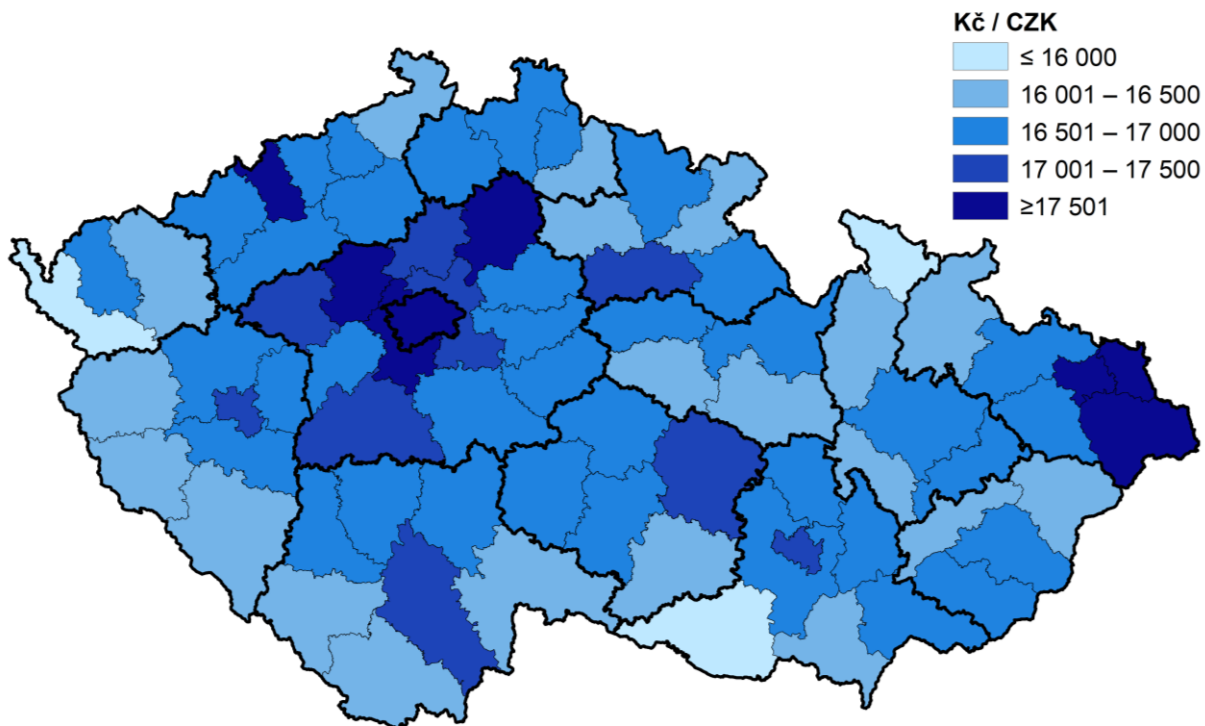
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.1 Příjemci invalidního důchodu na 1 000 obyvatel ve věku 18–64 let, 2021

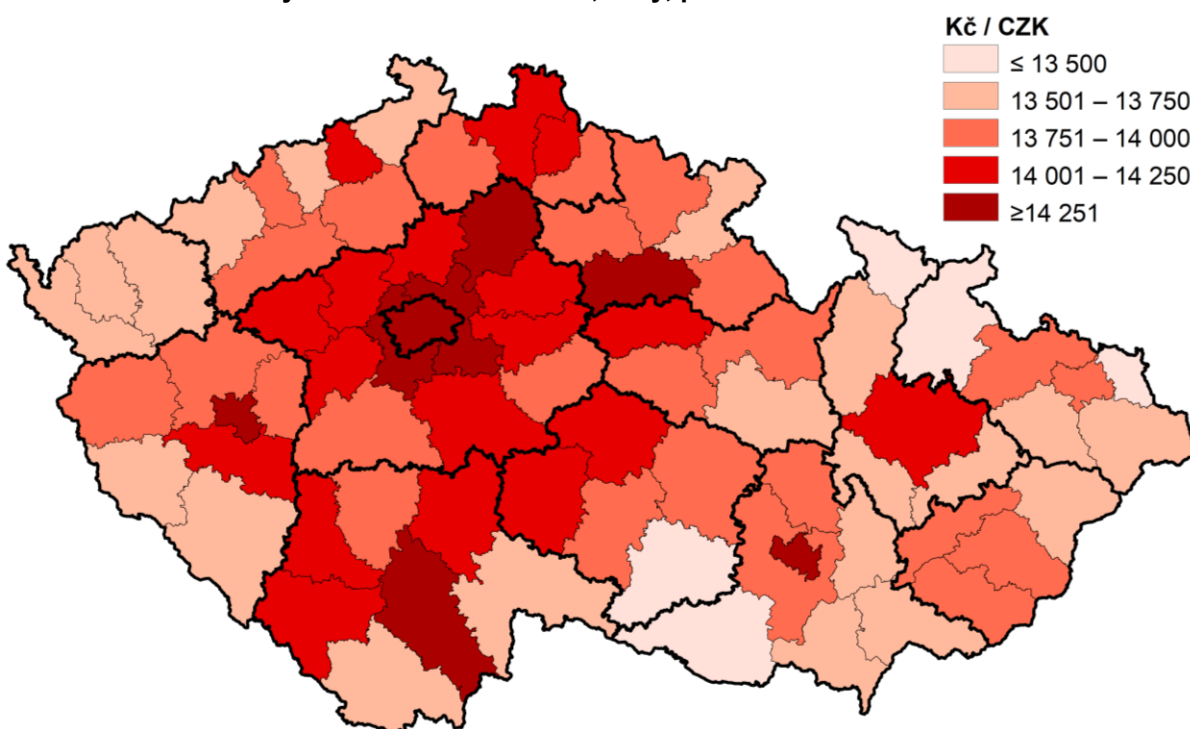
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.2 Průměrná výše starobního důchodu, muži, prosinec 2021

Pozn.: Jedná se o plné starobní důchody vyplacené sólo.
Zdroj dat: ČSSZ

Obr. 1.3 Průměrná výše starobního důchodu, ženy, prosinec 2021

Pozn.: Jedná se o plné starobní důchody vyplacené sólo.
Zdroj dat: ČSSZ

Další informace o důchodovém pojištění jsou dostupné na webu Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) <http://www.mpsv.cz/cs/> nebo na internetových stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) <https://www.cssz.cz/statisticke-rocenky>. Podrobné údaje o počtech důchodců a průměrné výši důchodu až do úrovně okresů naleznete ve veřejné databázi ČSÚ: [VDB \(czso.cz\)](http://vdb.czso.cz).